

УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕТОДУ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РЕГІОНІ

В.О. Гордієнко,
кандидат економічних наук

Дніпропетровська державна
фінансова академія

Невідповідність зростання кількості малих підприємств та фінансових результатів їх діяльності свідчить про низьку ефективність цього сектору економіки. Пропонуються заходи щодо зміни такої ситуації.

Ключові слова: *мале підприємництво (МП), державна підтримка МП, програмно-цільовий метод (ПЦМ), програмно-цільовий розвиток МП, ефективність діяльності, моніторинг, галузь, регіон, економічна діяльність.*

Постановка проблеми. В економічно розвинутих країнах мале підприємництво (МП) суттєво впливає на розвиток їх економіки. Так, внесок МП США становить близько 55% ВВП, вони забезпечують роботою 54% зайнятого населення. Така картина характерна і для інших країн. Показники діяльності МП в Україні суттєво відрізняються від вищевказаних. За звітними даними Держкомстату України, на початок 2007 року зареєстровано 307398 МП, що в 3 рази більше ніж у 1995 році. Однак частка МП в загальному обсязі промислового виробництва становить лише 4,8% і за цей період вона зменшилась приблизно в 2 рази. Це ставить питання, а для чого розвивати МП? Бо чим їх більше, тим вони гірше працюють. Ця невідповідність зростання чисельності МП та фінансових результатів свідчить про неефективність їх діяльності. Аналіз і визначення недоліків розвитку МП залишається актуальною темою наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематиці МП присвячено багато публікацій [5-7]. В них міститься аналіз сучасних тенденцій розвитку та організації заходів, стандартний набір інструментів і програм щодо підтримки МП. Можливим інструментом для подолання такої ситуації є впровадження програмно-цільового методу (ПЦМ) розвитку МП у регіоні.

Метою статті є системне і диференційоване по галузях дослідження, визначення причин неефективної роботи МП і розробка рекомендацій щодо впровадження ПЦМ.

Виклад основного матеріалу. Малий бізнес (МБ) представляє найбільш численний прошарок дрібних власників, які внаслідок своєї масовості значною мірою впливають на соціально-економічний стан країни. За своїм рівнем життя і соціальним станом вони належать до більшості громадян України і являють собою продавців, і споживачів широкого спектру товарів і послуг одночасно. Заняття власною справою є природною формою прояву здібностей людини і реалізації її громадянських прав, що формують умови створення самостійного суспільного прошарку підприємців, які складають соціально-політичну базу демократичних перетворень суспільства.

МП надає ринковій економіці гнучкість, стимулює конкуренцію, мобілізує творчі і фінансові ресурси населення, прискорює структурну перебудову промисловості, забезпечує науково-технічний прогрес, вирішує проблему зайнятості та інші соціальні проблеми держави. За 15 років незалежності кількість МП в Україні збільшилась і складає 307398, але частка їх в загальному обсязі виробленої продукції (робіт, послуг) в цілому в економіці України становить лише 4,8%. Зрозуміло, що ці дані незрівнянні із показниками розвинених країн. Проте в умовах перехідної економіки, коли Україна переживала економічний спад, стрімке зростання рівня безробіття, першими суб'єктами господарювання, що почали діяти і розвиватись в нових умовах, стали МП.

Вони виявилися найбільш мобільними та змогли знайти своє місце на вітчизняному ринку. У сучасних умовах малий бізнес є єдиним сектором економіки країни, кількість підприємств якого стабільно зростає щороку.

Слід зазначити, що малому бізнесу менш за все пощастило у відношенні державної підтримки. Проте недооцінка малого підприємництва, ігнорування його соціально-економічних можливостей можуть призвести до багатьох економічних негараздів. Без підтримки держави МБ не завжди може протистояти у конкурентній боротьбі великому капіталу, відстоювати свої економічні, політичні і соціальні інтереси. Потенціал МП залишається нереалізований. Існують серйозні економічні й адміністративні бар'єри, що стоять на шляху виходу нових підприємств на ринок і розвитку їх діяльності. Значна кількість МП є частиною великих, інша частина змушенні перебувати «в тіні» через недолугість чинного оподаткування. Становище, що склалося в економіці держави, відкриває безмежні можливості для корупції, найбільш масовою жертвою якої на місцевому рівні є представники МБ. Мале підприємництво не має суттєвих пере-

ваг при оподаткуванні, в митному захисті, відчуває значні перешкоди в кредитно-фінансовій системі, існує в дуже складних умовах. Для представників МП практично неможлива підприємницька діяльність у сфері науки, виробництва, тому вони намагаються затвердитися в торгівлі і посередництві.

Більшість вчених під МБ розуміють діяльність, здійснювану невеликою групою осіб, або підприємство, кероване одним власником. За даними Світового банку, загальне число показників, по яких підприємства відносяться до суб'єктів МБ, перевищує 50. Однак найчастіше застосовуються такі: чисельність персоналу, розмір статутного капіталу, величина активів, обсяг обороту (прибутку), які практично збігаються з показниками, що застосовуються в Україні, де, незалежно від форм власності, відповідно до частини сьомої статті 63 Господарського Кодексу України, МП лише визначаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність за звітний період не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро. Характерні риси МП наведені в (табл. 1).

Таблиця 1

Характерні риси МП

1. У виробничому процесі	2. У системі управління	3. У взаємозв'язках з зовнішнім середовищем
1.1 Обмеженість масштабів виробництва 1.2 Вузька спеціалізація (невелика номенклатура виробів) 1.3 Спрощеність постачання і збуту 1.4 Незначна капіталізація (власники пускають на розширення основного капіталу, як правило, лише малу частку прибутків)	2.1 Єдність права власності і безпосереднє управління 2.2 Особливе значення ролі керівника в житті підприємства 2.3 Компактність управлінської структури 2.4 Простота інформаційних зв'язків, неформальний характер управління 2.5 Швидкість прийняття рішень 2.6 Істотний вплив на кадрову політику, прийняття стратегічних рішень, вибір правових форм та інші параметри господарської діяльності сімейних і родинних зв'язків, що зумовлено правом успадкування. 2.7 Гнучкість, сприйнятливість до нововведень 2.8 Висока оборотність капіталу	3.1 Обмеженість ресурсів і ринків збуту 3.2 Неформальні взаємовідносини з вузьким колом постачальників і споживачів 3.3 Обмеженість джерел фінансування і хронічна нестача капіталів. МП покладаються на обмежені кредити банків, власні заощадження, грошові кошти друзів, знайомих і родичів

МП – цілком самостійна і найбільш типова форма організації економічного життя суспільства зі своїми особливостями, перевагами і недоліками, закономірностями розвитку. Функціонування на локальному ринку, швидке реагування на зміну кон'юнктури цього ринку, безпосередній зв'язок зі споживачем, вузька спеціалізація на певному сегменті ринку товарів і послуг, можливість почати власну справу з малим стартовим капіталом – усі ці риси МП є його перевагами, що підвищують стійкість на внутрішньому ринку, але за певних умов стають недоліками, стримуючи його розвиток. З одного боку, швидке реагування МП на зміни умов функціонування робить його більш мобільним і спроможним адаптації, а з іншого – залежним від кон'юнктури ринку, динаміки зовнішніх соціально-економічних і політичних умов. Відносно невеликий капітал звужує рамки виробництва, обмежує можливість залучення додаткових ресурсів (науково-технічних, фінансових, виробничих, трудових тощо). Обмежені масштаби виробництва і невелика кількість зайнятих обумовлюють простоту й ефективність управління підприємством. Однак характерне для МП поєднання функцій власника і менеджера в особі господаря підприємства, встановлення особистих зв'язків з працівниками підприємства, неформальний стиль управління, знижуючи управлінські витрати, можуть привести - і часто приводять - до перевантаження фундаторів фірми. Нестійкість МП внаслідок обмеженості ресурсів набагато вища, ніж у великих і середніх підприємницьких структур.

Частка банкрутств підприємств МБ завжди вища, оскільки, йдучи на ризик, підприємець вирішує досить складну проблему конкурентоздатності продукції, що випускається. Підприємець-початківець має

більш високі витрати, ніж підприємець вже існуючої фірми. У зв'язку з цим починаюча фірма буде мати більш високу собівартість продукції. Найбільш часті причини банкрутства МП – це невдачі у сфері збуту продукції, а також недостатня компетентність і відсутність досвіду, особливо у разі, коли підприємство займається виробництвом продукції. Але все ж, незважаючи ні на що, кількість фірм, що створюються, перевершує число ліквідованих, що говорить про абсолютне збільшення числа підприємств МБ в економіці. Для підприємництва все більш важливим стає уміння швидкої і гнучкої адаптації фірм до ринкових коливань. Підприємці все більше усвідомлюють необхідність використовувати не тільки переваги спеціалізації, особливу атмосферу зацікавленості, але і можливості, які відкриваються при виробничій кооперації: економія на масштабах, спільні науково-дослідні розробки, розподілення ризику. Значний плюс МП полягає в тому, що багато їх виявилось більш пристосованими, ніж великі компанії, до умов розвитку в кризові періоди для економіки. Не випадково в політиці урядів Німеччини, США, Японії і багатьох інших розвинених капіталістичних країн допомога МБ займає особливе місце. Невеликі підприємства найбільш чутливо реагують на зміну в економіці, на падіння або підвищення норми прибутку в галузях. Банкрутство і утворення нових компаній відбувається насамперед у монополізованому секторі. За умов погіршення економічної ситуації великі компанії експортують капітал. Дрібні ж фірми, як правило, не мають такої можливості. Для виживання їм необхідно переглядати свою виробничу і збутову діяльність.

Статистичні дані розвитку МП у Дніпропетровській області представлені в таблиці 2 [4].

Показники розвитку МП у Дніпропетровській області

Кількість малих підприємств	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Всього	13494	15331	17001	18566	18960	19424	20453
у % до попереднього року	98,5	113,6	110,9	109,2	102,1	102,4	105,3
на 10000 населення	37	43	48	53	54	56	60
Рентабельність МП, %	-	-	-	-0,9	-0,6	0,3	
Середньорічна кількість працівників на 1 МП	8	7,3	7,2	7,1	6,5	6	5,5
Середньомісячна ЗП на МП	-	189,96	218,57	268,26	332,39	436,03	
Частка продукції МП в обсязі промислової продукції	1,3	1,5	1,6	1,6	1,3	1,2	0

Чому збільшення кількості МП веде до зменшення чисельності працюючих на 1 підприємстві (тим паче, що малим в Україні вважається підприємство з чисельністю до 50 чол.)? Для відповіді на це питання було зроблене припущення, що це пов'язано з появою великої кількості підприємств з дуже малою чисельністю працюючих (директор, бухгалтер), – і все стало на свої місця. У цьому разі виникає «розбавлення» «нормальних» МП (які виробляють), підприємствами з двома працівниками.

Підприємства з малою кількістю працівників можуть бути організовані при структурах, що надають фінансові послуги – готівкові гроші. Це припущення підтверджується зв'язком між кількістю МП і фінансовою активністю. У якості показника, що може характеризувати фінансову активність, було використано динаміку прибутків банківської системи України (табл. 3).

Таблиця 3

Прибутки банківської системи України, млн. грн.

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Прибутки банківської системи України, млн. грн.	-30	530	683	827	1261	2166	4110
Чисельність МП, шт.	217930	233607	253791	272741	283398	295109	307398

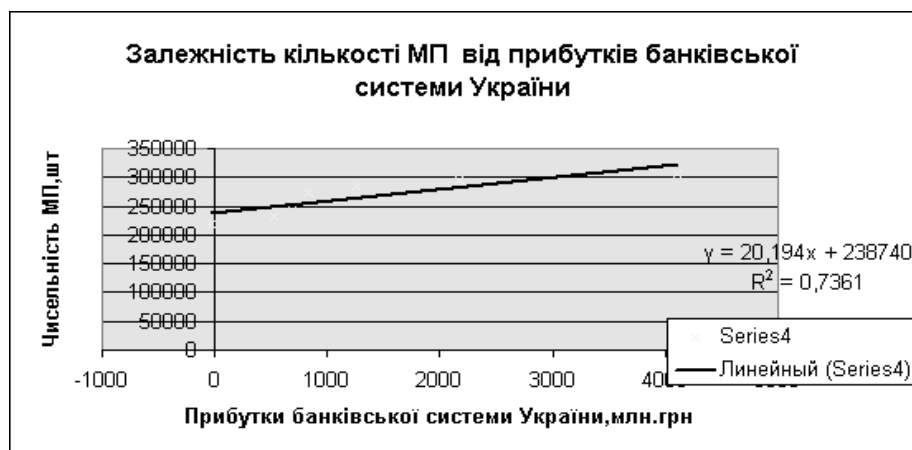

Рис. 3. Залежність кількості МП від прибутків банківської системи України

Отримані результати свідчать про щільний зв'язок між банківською активністю і кількістю МП (коефіцієнти детермінації - 0,74), що підтверджує висловлене припущення (рис. 3). Таким чином, доки банки будуть займатися розрахунками готівкою, статистика чисельності працівників на одному підприємстві буде скорочуватись, а більшість підприємств буде займатися фінансовою діяльністю, хоч декларувати дія-

льність у торгівлі, посередництві, інколи у сільському господарстві або будівництві. Чому в цих галузях? Бо в них простіше приховувати від оподаткування доходи.

Далі, навіщо збільшувати кількість підприємств, коли немає позитивних результатів діяльності? Адже рентабельність відсутня, а частка продукції МП в обсязі реалізованої промислової продукції має тенденцію до зменшення (рис. 4).

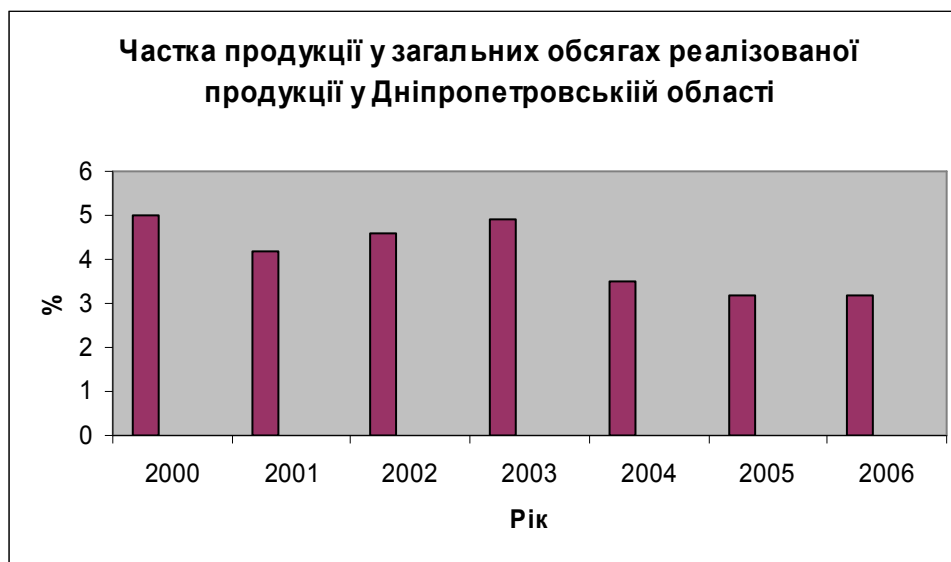

Рис. 4. Динаміка частки продукції МП в обсязі реалізованої промислової продукції Дніпропетровської області

Аналіз структури МП за видами економічної діяльності показав, що основна частка припадає на торговельну діяльність.

Також слід відзначити суттєве зростання МП, які займаються операціями з нерухомістю та здаванням її під найм (рис. 5).

1. Сільське господарство, мисливство та лісове господарство.
2. Промисловість.
3. Будівництво.
4. Торгівля.
5. Транспорт і зв'язок.
6. Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам.

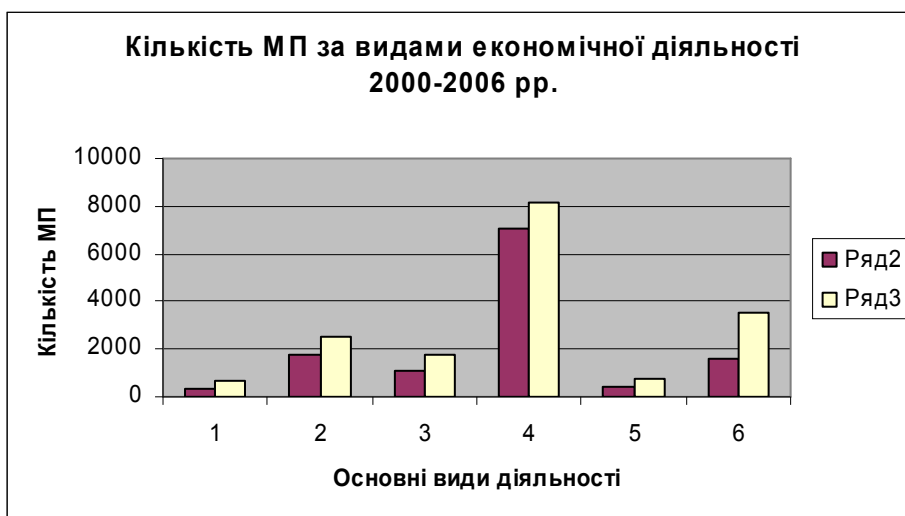

Рис. 5. Кількість МП за основними видами економічної діяльності у Дніпропетровській області

1	2	3	4
2	Продукт	2.1. Кількість виробленої МП продукції і наданих послуг	грн
		2.2. Кількість створених робочих місць	одиниць
		2.3. Кількість МП, що впроваджують сучасні наукоємні технології	одиниць
3	Ефективність	3.1. Витрати на 1 гривню виробленої МП продукції	грн./грн
		3.2. Витрати на створення одного робочого місця	грн./ один.
		3.3. Витрати на створення одного наукоємного МП	грн./ один
4	Якість	4.1. Частка продукції МП в реалізованій регіоном продукції	%
		4.2. Збільшення зайнятості населення	%
		4.3. Зменшення безробіття	%
		4.4. Частка наукоємних підприємств в їх загальній кількості	%
		4.5. Частка підприємців, задоволених створеними умовами для розвитку МП	%

Висновки. Слабким місцем української економіки виявився недостатній розвиток малого бізнесу. Його частка у створенні ВВП лишається надзвичайно низькою, всього 4,8% (у розвинених країнах близько 60%). Хоча саме малі і середні підприємства, різні комерційні структури, що належать до сфери МБ, беруть на себе ризик і працюють згідно з новими вимогами, що висуваються до ефективності і якості. Створення широкої мережі МП у всіх галузях господарства сприятиме демонополізації та розвитку конкуренції. Але такий бажаний розвиток сектору МБ наштовхується на безліч перешкод.

Регіональні програми Дніпропетровської області з 2003-2004 до 2006 рр. розроблені формально; відсутня мета, завдання, бюджетна підтримка. У програмах увага приділяється лише кількісним показникам, якісні переходять з програми в програму. Регіональні програми західних областей України суттєво відрізняються в кращу сторону, в них більш чітко встановлюється мета, завдання, аналіз виконання попереднього періоду.

Оцінка кількісних показників виконання програм розвитку МП веде до самозаспокоєння і формального підходу до цієї проблеми. Тому оцінку ефективності МП потрібно впроваджувати не за кількісними показниками (кількість МП, у т.ч. на 10 000 чол. населення, тощо), а за якісними: частка МП в обсязі реалізованої продукції (табл. 4).

Аналіз діяльності МП в промисловості свідчить, що вона неефективна, це пов'язано з тим, що МП в машинобудуванні організовувались на базі розподілу вже існуючих машинобудівних заводів з їх технологічною структурою (наприклад, комбайнового, пресів, агрегатного, ДЗМО та інших). При цьому технологічний ланцюжок порушувався, змінювався сортамент і налагоджені реальні виробничі зв'язки. Тому ці підприємства, як правило, не є ефективними.

Бюджетна підтримка МП повинна бути не взагалі, а адресною по галузях де існують реальні підприємства: виробництво електричного та електронного устаткування, виробництво машин та устаткування, легка промисловість.

Система моніторингу, що базується на статистичних показниках, дає багато помилок. Наприклад: які можуть бути МП в металургії або добувній промисловості? У цих галузях технологічні агрегати обслуговують колективи робітників, причому у чотири зміни. Кількість працівників на такому підприємстві буде більша, ніж 50 чол. Тому коли є такі МП, то це щось віртуальне, не націлена на випуск продукції. Віртуальність МП може бути перевірена за допомогою економіко-статистичного методу (ЕСМ). Коли в галузях немає зв'язку між кількістю МП і обсягами реалізації продукції, то ці підприємства не націлені на її виробництво.

Економічний аналіз довів відсутність ефективності діяльності МП. Для їх пред-

ставників практично неможлива підприємницька діяльність і в галузі наукоємних галузей. Держава не використовує механізм гнучкого оподаткування, який дозволяв би віднайти стимули для випереджуючого розвитку інформаційного сектору, електронної промисловості, інноваційного машинобудування. Наукоємні галузі, забезпечуючи розвиток споживчих напрямів або створюючи довготривалі преференції стратегічного характеру, повинні отримувати кредити на найбільш вигідних умовах, включаючи, при необхідності, державні гарантії чи пряме державне кредитування (особливо при вирішенні проблем національної безпеки, виробництва подвійного призначення тощо).

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

---

1. Закон України «Про підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р. №2063-III.
2. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва» від 21.12.2000 р. №2157-III.
3. *Буряк П.Ю., Маринець В.П.* Податкове стимулювання розвитку малого бізнесу в Україні // *Фінанси України*. – 1999. – №6. – С. 95-98.
4. Державний комітет статистики України: Статистичний щорічник України за 2006р.
5. *Дуб Л.* Питання розвитку малого бізнесу в Україні // *Вісник Української Академії державного управління при Президенті України*. – 2000. – №2. – С. 162-168.
6. *Єфименко Т.* Напрямки розвитку податкового потенціалу малого підприємництва // *Вісник Української Академії державного управління при Президенті України*. – 2001. – №3. – С. 141-148.
7. Малое предпринимательство в промышленном регионе: социально-экономическое развитие, формы и методы регулирования, механизмы экономического роста. Изд. 2-е, переработанное и дополненное. – Днепропетровск: ДГФЭИ, 2004. – 352 с.
8. <http://www.liga.kiev.ua> , www.rada.gov.ua; www.ukrstat.gov.ua